

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER

BM KURULUŞLARI: İDEOLOJİLERİ VAR MI?

Metin ÇULHAOĞLU*

Bu kısa değerlendirmeye başlarken bir açıklama yerinde olacak: Amacımız, Birleşmiş Milletler'in (BM) ve ona bağlı kuruluşların tarihçesini ve görevlerini anlatmak değildir. Bu yazının amacı, özellikle BM'nin kimi uzman kuruluşlarının, günümüzün ideolojik dünyasında özel bir yeri ve işlevi olup olamayacağını tartışmak, daha doğrusu böyle bir tartışmanın çerçevesini oluşturmaktır.

Burada "ideoloji" kavramı birkaç açıdan geniş anlamıyla kullanılmaktadır. Bir kere, belirli insanlar, topluluklar ya da kurumlar, herhangi bir ideolojinin doğrudan üreticisi olmasalar bile, zamanla kendi dışlarında oluşan ideolojik süreç ve yapılar yaklaşılır, sonuçta kendileri de bir ideoloji "edinirler." Bu açıdan, BM'nin kuruluşunun ardındaki temel ideoloji (dönemin dünyasına ilişkin bakış ve değerlendirme) ne olursa olsun, BM ve ona bağlı kuruluşlar günümüzün yeni ideolojik süreçlerinin-yapılarının alıcısı ve .bir yerden sonra da sürdürücüsüdürler.

İkincisi, ideolojilerin kaynağında temel sınıflar olsa bile, verili bir ideolojik yapıyı ya da çerçeveyi doğrudan doğruya belirli bir temel sınıfa mal etmek, o ideolojinin her yönüyle ve tam tamına söz konusu sınıfın konumunu, deneylerini ve özelemlerini yansıttığını ileri sürmek indirgemeci bir yaklaşımdır. İdeolojiler dünyası çok zengindir; bu dünyada, siyasal kanallarını bulmuş temel sınıf ideolojilerine, bu ideolojilerin çeşitli öğelerini kaynaştırmaya çalışan başka ideolojiler de eşlik eder. İşte bu ideolojilerin oluşturduğu geniş alan, temel sınıf ideolojilerinin kazanmak için mücadeleye ettikleri, tam tamına yansız olmasa bile etkilenebilir ve dönüştürülebilir bir alandır.

İdeoloji kavramı bu geniş anlamıyla alındığında ve dünyamızın son dönemde tanık olduğu ideolojik süreçler düşünüldüğünde, irdelenmesi gereken sorular şunlardır: Özellikle uzman kuruluşları açısından BM nasıl bir ideolojik alanda konumlanmaktadır? Bu alanda hangi dinamiklerin etkisi altındadır? Bir ideolojinin alıcısı olmanın ötesinde onun sürdürücüsü ve yayıcısı konumuna gelmiş midir? Bu, büsbütün yerleşiklik kazanmış, oturmuş bir konum mudur, yoksa kendi iç çelişkileriyle bir evrim vaat etmekte midir?

* Yazar

Kuşkusuz, bu soruların tek tek ve ayrıntılarıyla yanıtlanması bu yazıda yapılabilecek bir iş değildir. Bununla birlikte, yanıtların verilebileceği, en azından düşünülebileceği bir çerçeve oluşturmak mümkündür. Yazının amacı da budur.

Neo-liberalizm ve BM kuruluşları

Kestirmeden gidecek olursak, en başta söylenmesi gereken şudur: BM ve uzman kuruluşları, dünyamızın özellikle son 20 yılına damgasını vuran neo-liberal ideolojinin alıcısı ve yeniden üreticisidir.

Bu yargının kimi yönleriyle ciddi soru işaretleri yaratacağı açıktır. Burada kastedilen, hiç kuşkusuz, neo-liberal ideolojinin bütün öğeleriyle ve eksiksiz biçimde BM kuruluşları tarafından içselleştirilmesi değildir. Neo-liberal ideoloji bir bütün olarak alındığında, bunun içinde tarihe ilişkin felsefi yaklaşımlardan piyasa-özelleştirme fetişizmine, merkezi planlama düşmanlığından önüne gelen her şeyi metalaştırma tutkusuna kadar pek çok öğe bulabiliriz. BM kuruluşlarının, bu öğelerin tek tek her birine angaje olduğu elbette söylenemez. Ama, söylenebilecek olan bir şey vardır ve o da şudur: BM kuruluşlarının, kendi özel uzmanlık alanlarında dünyadaki ideolojik-siyasal gelişmelere uyum sağlama çabaları ve bu çabalar sonucunda son dönemlerde sergilenen kimi yaklaşımlar, bu kuruluşların etkinliklerindeki ideolojik ağırlığı eskisine göre daha fazla artırmaktadır.

Ağırlığın artması, kuruluşa ve uzmanlık alanına göre farklı derecelerde gerçekleşmektedir. Örneğin, WHO, UNESCO ve UNICEF gibi BM kuruluşları, kendi uzmanlık alanları nedeniyle, günümüzün ideolojik ağırlığını daha az ölçülerde ve daha fazla kırarak yansıtabilecek konumdayken, UNDP ve ILO bu ağırlıkla daha fazla belirlenip aynı ağırlığı daha fazla dışa yansıtmaktadır.

İlk plandaki kuruluşları ele alıp basit örneklerden devam edecek olursak, çocuk felcinin eradikasyonu, HIV enfeksiyonunun önlenmesi, bebek mamalarının tanıtım ve pazarlamasına sınır getirilmesi ya da Hasankeyf'teki tarihsel ve kültürel mirasın kurtarılması, ideolojik açıdan nötr, bütün insanların destek çıkabilecekleri girişimlerdir. Diğer plana geçecek olursak, örneğin ILO'nun neo-

korporatizmini ya da UNDP'nin kalkınma sürecini "sivil toplum kuruluşlarının" da sahne aldıkları (!), olabildiğince ademi merkezîyetçi yönetim (governance) ilkelerine dayanan bir metalaştırma-pazarlama çabası olarak gören anlayışını az önceki gibi "nötr" bulmak herhalde mümkün değildir.

Örneklenen kuruluşlardan birinci planda yer alanların ideolojiler açısından görece daha nötr olabilmelerinin nedeni, temel çatışmaların, bu kuruluşların özel alanlarında daha *dolaylı* biçimde gündeme gelmesidir. Birinci grupta ilk planda öne çıkan temalar, insan sağlığı, çocuk ölümlerinin önlenmesi; dünyanın tarihsel kültürel mirasının korunması, bilim ve eğitim alanlarında daha ileri konumlara ulaşılmasıdır. İkinci grupta ise, doğrudan doğruya gündeme gelenler, işçi-işveren, işçi-hükümet, işveren-hükümet ilişkileri ile ülke kaynaklarının hangi alanlara nasıl tahsis edileceği, hangi projelere kredi verilip yardım edileceğidir.

Gene de, ideolojilerle ilişkisi daha dolaylı olan birinci gruptaki kuruluşların da günümüzün kimi gerçekleriyle yüz yüze gelmeleri kaçınılmazdır. Örneğin, "merkezi kumanda ekonomilerinin" çökmesinin ne kadar iyi olduğu konusunda kim ne söylerse söylesin, kapitalizme yönelen ülkelerin sağlık göstergelerinde çok gerilediklerini WHO; Hindistan'ın Kerala eyaletinde (bu eyaletin yönetiminde Komünistler de yer almaktadır) eğitim ve sağlık göstergelerinin Hindistan ortalamalarının çok üzerinde olduğunu UNICEF; Küba'nın ilk ve orta öğretimin kalitesi açısından diğer bütün Latin Amerika ülkelerine fark attığını ise UNESCO kabul etmek zorunda kalacaktır.

İdeolojinin adı konabilir mi?

Peki, bütün bunlar ve daha başka örnekler (BM kuruluşları açısından) neye işaret etmekte, neyi göstermektedir?

Bize göre, benimsenen genel ideoloji ve yönelimle, karşılaşılan çıplak gerçekler arasındaki huzursuz edici boşluğun ürünü, yeni bir ideoloji ya da biraz daha "sola" çekilmiş neo-liberalizm olacaktır. BM kuruluşları, bugün böyle bir ideolojinin hem üreticisi hem de yayıcısı konumundadırlar. İdeolojiye bir ad konulması gerekiyorsa, *küreselleşme reformizmi* denmesi en doğrusu olacaktır.

Küreselleşme reformizmi, burada adı zikredilen ve edilmeyen bütün BM kuruluşlarının ortak ideolojisi sayılabilir. "Küreselleşme reformizmi" ile ne kastedildiği sorulursa, buna verilecek yanıt da çok açıktır ve bu kolaylık, söz konusu ideolojinin temelini oluşturan bir teşhisin istisnasız her BM kuruluşu tarafından sık sık yinelenmesinden kaynaklanmaktadır. Aktaralım: *Küreselleşme, insanlığa, daha adil, her düzlemdeki eşitsizliklerin azaltıldığı, herkesin insana yakışır iş bulabildiği, yüz yıllardır sürüp gelen sorunların aşıldığı bir dünya için büyük olanaklar sunmakta, ancak siyasal liderlerin gerekli kararlılığı gösterip gerekli girişimlerde bulunmalarını yüzünden bu olanaklardan henüz yeterince yararlanılamamaktadır.*

Denecektir ki, bu bir *ideoloji* değil, bakış ya da saptama.

Tersine, yukarıda aktarılan, her yanıyla tam bir ideolojidir. Küreselleşmenin getirdiği olanaklardan kastedilen, *dünya ticaretinin gelişmesi* ve *yeni enformasyon-iletişim kanallarının* devreye girmesidir. Bu iki olgunun insanlığa hiçbir şey getirmediğini ve getirmeyeceğini söylemiyoruz; ancak, bu iki olgunun varlığının insanlığın en temel sorunlarının çözümü için yeterli bir zemin sayılması ve eksik olanın "siyasal önderlik zaaflarında" bulunması, tam tamına ideolojik bir konumun dışavurumudur. Çünkü, kapitalizmin kendi iç mantığı gereği olamayacak, olması mümkün olmayan şeyleri siyasal liderlerin tutumuyla açıklamak, "ideoloji nedir" sorusuna verilebilecek en iyi örnek yanıtlardan biridir.

BM kuruluşlarının yayınlarında, tüm dünyada silahlanma için ayrılan kaynakların küçük bir miktarının bile kimi temel sorunların çözümü için yeterli olabileceğini sık sık okursunuz. Bu yayınlarda, sanayileşmiş ülkelerin GSMH'larının yüzde 0.7 sini resmi kalkınma yardımı olarak az gelişmiş ülkelere aktarmaları kararlaştırıldığı halde, bu yüzdenin üçte birine bile ulaşamamasından yakınan satırlara tanık olursunuz. Gene aynı yayınlarda, küresel ticaret hacminin inanılmaz boyutlara ulaştığı bir dünyada işsiz sayısının giderek artmasından endişeyle söz edildiğini görürsünüz. Ama bütün bunlarla kapitalizmin mantığı arasında kurulan bir ilişkiye rastlayamazsınız. Hepsinin nedeni, dünyanın çok büyük bir bölümüne "demokrasi" gelmiş olmasına karşın sürüp giden siyasal önderlik zaafı, denetim eksikliği, kitlesel katılımın yetersizliği, vb'dir.

Ve bu, tam tamına ideolojidir; isterseniz, buna "BM ideolojisi" de diyebilirsiniz.

En azından mücadele platformu

Son olarak belirtmek gerekirse, BM kuruluşlarının örneğin bir Bretton-Woods kuruluşlarıyla aynı kefeye konması elbette yanlış bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca, örneklenen ideolojik konumlanışına karşın, BM kuruluşlarının özgelimi açıktan açığa özelleştirme savunuculuğu yaptıkları örneklere pek rastlanmamaktadır. Dahası, tuzu kuru liberal ideologlardan farklı olarak, bugün pek çok BM kuruluşu merkezi hükümetlerin ve planlamanın büsbütün devreden çıkartılmasının sonuçları daha da olumsuzlaştıracağını görebilmektedir.

Bitirirken, başka yerde ve başka bir vesileyle kullanılan bir örneği aktarmak istiyorum. Örnek, vahşi kapitalizm yanlısı bir liberal ile reformist bir liberal arasındaki farka ilişkindir. Vahşi liberal sokakta aç ve işsiz birini gördüğünde, bu insanın doğuştan gelen kusurları, toplum dışı yönelimleri ya da tembelliği yüzünden bu durumda olduğunu söyler. Diğeri ise, bu insanı aç ve işsiz duruma getirenin, kendisine gerekli eğitimin verilmemesi olduğunu ileri sürer. Belki, bu aç ve işsiz insanın, "küreselleşmenin getirdiği devasa olanaklardan siyasal önderliğin basiretsizliği yüzünden mahrum kaldığı" da eklenebilir.

Sonuçta, ikisi de ideolojidir. Ama, ikincisinin içinden yürümek daha sonuç alıcı olabilir.